

EBÛ BEKR MUHAMMED ES-SERAHSÎ'NİN HAYATI, SÛNNET ANLAYIŞI VE HADİSLERLE AMELİ - I

Abdullah YILDIZ*

A. SERAHSÎ'NİN HAYATI

1. Adı ve Nesebi

Muhammed b. Ahmet Ebî Sehl es-Serahsi (483?/1090?) İslâm fakihlerinden ve Hanefî hukukçularının en meşhurlarındandır. “Şemsü'l-eyimme” (imamların güneşi) olarak bilinen Serâsî, usulcü, kelim âlimi ve münâzaracı hüccet bir âlimdir.¹ O, nisbesinden de anlaşıldığı gibi 400/1900 tarihinde “Serahs”² veya civârında doğmuştur. Serahsî'nin Buhara'da tahsil görmesi, orada ders vermesi, eserlerini Özkent hapishanesinde yazmış olması, hayatının son ve serbest yıllarını (480'den sonrasını) bir Türk bölgesi olan Fergane (Mergınand)'de geçirmesi, eserlerinde özellikle Türklerden ve onların bölüğü çağlarından bahsetmesi O'nun Karahanlı âlimlerden olduğu izlenimini vermektedir. Hamidullah da, Serahsî'nin Türk soyundan olduğunu gösteren işaretlerin kuvvetli olduğu kanaatinde dir.³

2. Tahsili ve İlmî Şahsiyeti

Serahsî, henüz çocuk denilecek yaşta (10 yaşında) iken ticârî maksatla Bağdat'a giden babasına refâkat etmiştir. Bu seyahatin akabinde, Buhara'da ders veren büyük hukukçu Şemsü'l-eyimme Halvânî'nin (448/1057) yanına

* Harran Üniv. İlahiyat Fak. Hadis Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi.

1 Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-müellifin*, Dımaşk 1957, VIII, 267; Ayrıca bkz. Serkis, Yusuf Elyan, *Mu'cemu matbûati'l-arabiyye*, Mısır 1928, I, 1016; İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifin ve esmâü'l-müellifin ve Âsâru'l-musannifin*, İst. 1955, II, 76; ez-Zirikli, Hayruddin, *el-A'lâm*, Beyrut 1969, VI, 208.

2 *Serahs veya Serhase*: Çok sayıda âlim, tabib ve devlet adalarının yetiştiği bir şehir olup Horosan civarında, Meşhedle Merv arasında bulunmaktadır. Bugün İran-Rus sınırının tam üzerinde olup, yarısı Rus, yarısı İran tarafında yer almaktadır. Mu'cemü'l-buldân sahibi el-Hamevî, Serahs'ın Nisâburla-Merv arasındaki yolun ortasında yer aldığını ve her iki tarafa da 6 km. uzakta olduğunu belirtir. Adını, Keykâvus zamanında yöreye yerleşen kişiden alan bu şehri İskender imar etmiştir. Eski mahaller olan Özkent ve Fergane, Rusya tarafında kalmaktadır. Şehrin ortasından Herat ırmağının fazla sularını taşıyan bir nehir geçmektedir. Bu konuda bkz. Hamevî, Şihâbüddin Ebû Abdillâh, *Mucemü'l-büldân*, Beyrut 1957. III. 208-209; Leknevî, Abdulhayy, *el-Fevâidü'l-behiye fi terâcimi'l-hanefiyye*, Mısır 1906, s. 158; *M.E.B. İ.A., Serahs md.*, İst. 1950; Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkah Âlimleri*, T.D.V. Yay., Ankara 1990, s. 42; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, I, 5.

3 Kavakçı, Yusuf Ziyâ, *XI. ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Mâverâü'n-nehr İslâm Hukukçuları*, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara 1976, s. 56; bkz. İ.A., *Serahsî md.*

giderek ondan ilim tahsiline başlamıştır. Çok çalışkan ve parlak zekalı olan Serahsî kısa sürede kendini göstermiştir. O'nun bu başarısına hayran olan hocası Halvânî, üzerinde öğretim yaptığı halıyı (postu) O'na vermiştir. Zamanın tek imamı oluncaya kadar Halvânî'de ilim tahsiline devam eden Serahsî, daha sonra hocasının Şemsü'l-eimme (imamların güneşi) lakabını da tevârüs etmiştir. Felsefe ve mantıkta zamanının tek adamı olmuş, eserler yazmaya ve şerhler yapmaya başlamıştır. Yaptığı çalışmalar ve münâzaralar neticesinde namı bütün İslâm âlemine yayılmıştır.¹

Serahsî, hicrî, beşinci asrın son dörtte birinde ölmüş olan iki kardeş Fahrü'l-İslâm Pezdevî (482/1089) ve küçük kardeşi Sadru'l-İslâm Pezdevî (493/1100) ile Debûsî (430/1039)'den hemen sonra Usûlü fikh alanında fazlaca parlayan üç sîmâdan biridir. Aynı zamanda hocası Halvânî tarafından idâre edilen mektepte meşhur haneî âlimi Fahrü'l-İslâm Pezdevî ile birlikte ders okumuşlardır.² Talebesindeki zeka cevherini ve kabiliyetini gören Halvânî, daha öğrenci iken "*Sıfât'u eşrâtü's-sâat*" ve "*Makâmâtü'l-kıyâme*" adlı eserleri ona imlâ ettirmiştir. Serahsî, "*Şerhü's-siyerü'l-kebîr*" adlı eserinin önsözünde de bahsettiği gibi ve ileride de bahsedileceği üzere başka hocalardan da ders almıştır.³

Eserlerinde İslâm âleminin müşterek dili olan Arapça'yı kullanan Serâhsî, bazen diğer dilleri ve bilhassa Farça'yı kullanmaktadır. O'nun ayrıca Matematik ve Cebir'de iyi olduğu, şiirle de ilgilendiği kaydedilmektedir.⁴ O'na, İmam-ı Şâfi (204/820)'nin hadisten üçyüz risâleyi ezberlediğinden bahsedilince: "Ezberlediğimin zekâtını ezberlemiş" diyerek muhâtabına kendisinin onikibin risâle ezberlediğini hatırlatmıştır.⁵

Her ne kadar Serâhsî'ye izâfeten Şâfi'nin ezberlediği hadisten kırk misli fazlasını ezberlemiş şeklindeki rivâyetler şüpheli ise de, O'nun insanı hayrete düşürecek kadar hafıza ve gayrete sahip olduğunu eserleri bize göstermektedir. Kütüphanesinden, çocukluğundan mahrum edilmiş olduğu halde, mâhiyeti ve hacmi itibariyle en önemli eseri olan otuz ciltlik *Mebûsû'tu* ezberden yazdırdığı şeklindeki rivâyetler, Serahsî'nin hafıza ve ilmi kudretinin bir ifâdesi olmaktadır.⁶

Serâhsî, eserlerinde de görüldüğü gibi diğer bütün görüşler ve

1 Hamidullah, Muhammed, *Serahsî'nin Devletler Umûmi Hukukundaki Hissesi, Serahsî Armağanı*, A.Ü. İlahiyat Fak. Yay., Ankara 1965, s. 16; bkz. Serahsî, *Usûl*, Mukaddime, 5.

2 Hamidullâh, *Usûlü'l-fikh'ın Tarihi*, İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İst. Üniv. Edb. Fak. Yay., İst. 1957, II, 1, 12; bkz. Bilmen, Ömer Nasûhî, *Hukûkî İslâmiyye ve İstilâhât-ı Fikiyye Kâmusu*, İst. 1967, I, 362; Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 41.

3 İ.A., *Serahsî* md.; Schacht, *Serahsî'nin Hayatı ve Eserleri Hakkında Bazı Notlar, Serahsî Armağanı*, 7.

4 Hamidullah, *Serahsî Armağanı*, 24.

5 Serahsî, *Usûl*, I, 5; Taşköprüzâde, Ahmet b. Mustafa, *Miftâhu's-saâde*, Kâhire ts., II, 186.

6 Schacht, 11; Serahsî, *Usûl*, I, 5, 6.

mezhepler hakkında tarafsız şekilde ve objektif bir biçimde tahlil yapmakta, eserlerinde meseleleri ele alışı ise felsefi mahiyette olup Hanefî mezhebinde meseleleri tahlîli bir biçimde ele alanların belki de ilki durumundadır. O, siyâsi kararların arka planlarına nüfûz eden anlayış kudretine ve iknâ gücüne sahiptir.¹ Serahsî, Hanefî mezhebinden Usûlü'l-fıkh âlimi, kalamcı ve mücdehitir.²

Eserlerinin değeri ve ilmî keyfiyeti bakımından ise, en büyük Osmanlı şeyhü'l-islâmlarından ve İslâm âlimlerinden olan, atının ayağından sıçrayan çamuru Yavuz Sultan Selim'in kendisine şeref saydığı Kemal Paşa Zâde (940/1534), O'nu Ebû Hanife (150/767) ve Şeybânî (189/805)'den hemen sonra el-Hassâf (261/874), et-Tahâvî (321/933), el-Kerhî (340/952) ve el-Halvânî (448/1056) ile birlikte üçüncü sıra mücdehitler arasında saymaktadır.³

Küçük yaşta kendisini ilme vererek parlak zekası ve müstesnâ gayretiyle hocası Halvânî'nin ünvanına vâris olan, daha öğrencilik yıllarında bile muhtelif konularda pek değerli eserler veren Serahsî'nin çok büyük âlimlerden ders aldığı muhakkaktır. O'nun ders aldığı âlimlerden en önemlilerinden sadece ikisinin isimlerini vermekle yetineceğiz:

-*el-Halvânî* (448/1056), Şemsü'l-Eimme (İmamların güneşi) Ebû Muhammed Abdulaziz b. Ahmet b. Nasr b. Sâlih el-Halvânî.⁴

-*es-Suğdî* (461/1069), Ruknü'l-İslâm Ebû'l-Hasae Ali b. Muhammed.⁵

-Serahsî'nin derslerinde ne kadar öğrenci olduğu kesin bilinmemekle beraber onun, memleketindeki birçok idareci ve âlimlerin yetişmesinde etkili olduğu muhakkaktır. Onun en meşur öğrencilerinden bazıları şunlardır:

Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim el-Hâsirî (500/1107), Rukneddin b. Hasan en-Kuşenî (520/1126), Abdulaziz b. Ömer b. Mâze (536/1141), Osman b. Ali b. Muhammed el-Beykandî (552/1157) ve aynı asır âlimlerinden oldukları tahmin edilen Ebû Hafs Ömer b. Habib ile Mahmut b. Abdulaziz el-Özcendî gibi âlimlerdir.⁶

3. Yaşadığı Dönem ve Zindan Hayatı

Âlimlerin eserleri, dönemlerindeki toplumun hayatını aksettiren aynalar durumunda olduğundan eserlerle zaman arasındaki irtibat oldukça önemlidir. Hakkında yazılanlar ve kendi eserlerinden de anlaşıldığına göre Serahsî'nin devri hareketli ve karmaşık geçmiştir. Bir taraftan haçlı seferleri,

1 Schacht, 8, 9; bkz. Hamidullah, *Serahsî Armağanı*, 23-24.

2 Kehhâle, VIII, 267.

3 Leknevî, 158; bkz. İ.A., *Serahsî md.*; Serahsî, *Usûl*, I, 7.

4 Kehhâle, V, 243; Leknevî, 95; Schacht, 7; bkz. Kavakçı, 57, 40-42; Özel, 39.

5 Kehhâle, VII, 79; Leknevî, 121; Schacht, 7; bkz. Kavakçı, 57, 45-46; Özel, 40.

6 Leknevî, 159; bkz. Serahsî, *Usûl*, I, 6; İ.A., *Serahsî md.*; Schacht, 7; Kavakçı, 57; Özel, 42.

bir taraftan İslâm âlemindeki âdil olmayan vergi huzursuzlukları, diğer taraftan Karahanlılar Devrinde (840-1222) sık raslanan sunniler ve muhâlifleri olan müteziler arasında geçen ilâhiyat münâşakaları, sık sık meydana gelen iktidar değişiklikleri bu devrin belli başlı problemleridir.¹

Serahsî, kısa bir süre sonra yerlerini Selçuklulara bırakmak zorunda kalan Karahanlılar Devrini görmüş olup,² onun hayatına ait bilinen yegâni olay Özkent şehrinde uzun bir süre hapsedilmesidir. Bu hapislik hayatı, 466/1073'den veya daha önceki bir tarihten (480/1087) yılına kadar sürmüştür.³ O'nun hapsedilme sebebine gelince, belli bir bilgi olmamakla birlikte en kuvvetli sebep tok sözlü olmasıdır.⁴ Hal tercümesini yazanların ifâdesine göre Serahsî, Karahan hükümetinin koyduğu gayri âdil vergilerin ödenmemesi konusunda halkı harekete geçiren bir fetvâ vermiş, gayri meşrû vergileri ödememeleri için halkı kıskırtmıştır.⁵ Bunun üzerine zamanın hakanı da onu tevkif ettirerek Özkent'deki başkent kalesinin kuyularından birine attırmıştır. Bu utanç verici yerde onbeş yıl kadar hapis kalan Serahsî, hapis hayatı sertliğinin tedricen yumuşaması ve kendisine hapisanede ders verme izni üzerine, kuyunun dibinde öğrencilerine ders vermeye ve kitaplar imlâ ettirmeye başlamıştır.⁶

Diğer bir sebep ise, devrin hakanına nesihat edici sözünden veya azâd ettiği câriyesini iddeti dolmadan evlendirmeye karar veren hakana bunun caiz olmadığını söylemiş olmasıdır. O'nun hal tercümesini yazanlar, bu son olayın onun hapisten kurtulmasından sonra olduğunu, değişik üç hükümdar zamanında onbeş yıl kadar devam eden bir hapis hayatı için bir câriye ile evlenmeden daha ciddi sebepler olması gerektiği kanaatindedirler.⁷

Esâsen Serahsî'nin hapsine sebep fikhî olmaktan daha çok, ilâhiyat hakkında muhâlifleri olan muteziler ile bir münâkaşa olduğu kanaatidir. Nitekim Serahsî'nin hapisanede yazdığı eserlerinde kendisi hakkında: "Nifâktan uzak kul, aydınlatıcı ve doğruyu söyleyen ve bundan dolayı esir gibi hapsedilmiş" ifâdelerini veya "Konulmuş olan bâtili ortadan kaldırmak isteyen ve bu sebepten dolayı sürülmüş, hapsedilmiş" tâbirlerini kullanması da bu kanaati doğrulamaktadır.⁸

Bütün bu ifâdelerden anlaşıldığına göre gerek sunniler ile muhâlifleri

1 Hamidullah, *Serahsî Armağanı*, 16; Schacht, 10; Kavakçı, 56; Tuğ, Salih, *Eserlerinde Raslanan İfâdelerine Göre İman Serahsî'nin Hapis Hayatı, Serahsî Armağanı*, 49.

2 Hamidullâh, *Serahsî Armağanı*, 16.

3 bkz. *Serahsî Armağanı*, 59.

4 Schacht, 9.

5 Tuğ, 43.

6 Hamidullah, *Serahsî Armağanı*, 16; Tuğ, 43.

7 bkz. İ.A., *Serahsî md.*

8 Schacht, 9-10.

mutezîler arasındaki münâkaşalar ve gerekse zamanındaki gayri âdil vergi uygulamaları karşısında Serahsî'nin hakikati söylemesi ve tok sözlü oluşu, söylediği sözlerin devrin hakanına muhâlifleri tarafından çarpıtılarak anlatılması onun hapsine sebep olmuştur.¹

Onu zindana atan hükümdara gelince, Şemsü'l-mülk Nasr'ın (460/1067-473/1080), 461/1068'de fakih İsmail b. Ahmet es-Saffâr'ı öldürdüğünü, Serahsî'yi zindana atanın da o olduğu kanaatidir. Serahsî'nin hapis hayatı süresince (466/1073-480/1087) Hızır Han (473/1080-474/1081) ve Ahmet Han (474/1081-487/1094) adlı iki değişik hükümdar daha tahta çıkmıştır.² Serahsî, hapis hayatının son senelerinde (479/1086) Özkent'deki hapishaneden alınarak aynı şehirdeki Emir Gûn'un evine nakledilmiş, daha sonra hicri 20 Rebû'l evvel 480/1087 günü hürriyetine kavuşarak ömrünün son üç yılını geçirdiği Mergan (Fergane)'a dönmüştür.³

4. Eserleri

Serahsî, gerek mahiyet ve gerekse hacim bakımından en değerli eserlerini on beş yıla yakın süre (466/1073-480/1087) kaldığı Özkent hapishanesindeyken imlâ ettirmiştir.⁴ Kaynaklarda ve kendi eserlerindeki bazı pasajlarda, on beş yıllık hapis süresinde Serahsî'nin yanında kitap-defter bulunmadığı hatta her türlü imkandan mahrum olduğu halde aşağıdaki eserleri öğrencilerine ezberden yazdırdığı beyan edilmektedir.⁵

O devre ait eserleri ve kısaca özellikleri:

- a. *Kitâbü'l-mesûr (I-XXX)*: Serahsî, Özkent'de hapse atıldıktan sonra bazı dostlarının ve hapisane görevlilerinin isteği üzerine tadrîsle meşgul olmayı kabul etmiştir.⁶ O, tadrîs ve te'lifine Şeybâbi (189/805)'nin "*el-Asl*" adlı eserinin hülâsâ bir kopyasından ibâret olan *el-Mervezî* (334/945)'nin "*el-Muhtasar*" adlı eserini şerh etmekle başlamıştır.⁷ Büyük Hanefî âlimi *el-Mervezî*, *el-Kâfi* adlı bu eserini öğrencilere kolaylık olsun diye Şeybâni'nin eserlerinden ihtisâr etmiştir.⁸ Serahsî'nin "*Mesûr*" adlı bu eseri, Hakim Mervezî'nin "*Muhtasarı*" üzerine yapılmış otuz ciltlik bir şerh olup,⁹ bu muazzam eser, hanefî fıkhnın

1 Leknevî, 158; Schacht, 9; Bu konuda bkz. İ.A., *Serahsî* md.; Serahsî, *Usûl*, I, 7; Zirikli, VI, 208; Taşköprüzâde, II, 186; Bilmen, I, 456.

2 bkz. İ.A., *Serahsî* md.

3 Leknevî, 158; Tuğ, 49.

4 es-Serahsî, Muhammed b. Ahmed *Kitâbü'l-mesûr*, Lübnan ts., I, 2; *Usûlü's-Serahsî*, İst. 1984, I, 6; Schacht, 7; Tuğ, 45-6; Hamidullah, *Usûlü'l-fikh'in Tarihi*, 10-11.

5 Serahsî, *Usûl*, I, 6; Serahsî, *Mesûr*, I, 2; Hamidullah, *Usûlü'l-fikh'in Tarihi*, 11; Schacht, 7; Kavakçı, 58; Tuğ, 44; *Serahsî Armağanı*, 53.

6 Serahsî, *Mesûr*, I, 5; *Serahsî Armağanı*, 52.

7 Serahsî, *Mesûr*, I, 3-4; Schacht, 8; *Serahsî Armağanı*, 52.

8 Serahsî, *Mesûr*, I, 3-4; Schacht, 8.

9 Schacht, 8, 9; Özel, 43; Hamidullah, *Usûlü'l-fikh'in Tarihi*, 11.

delilleriyle en geniş biçimde ele almaktadır. Hanefî fıkında “Şemsü'l-*eimme*” (imamların güneşi) denilince Serahsî, “*el-Mebsût*” denilince de “*Mebsûtu's-Serahsî*” anlaşılmalıdır.¹ Sözü edilen ve hanefî fıkının en muhteşem ve mufassal bu eserini Serahsî, hicri 466-479 yılları arasında Özkent hapisanesinde iken kitap, defter ve her türlü imkandan mahrum olduğu halde öğrencilerine imlâ ettirmiştir.²

- b. *Usûlü's-Serahsî (I-II)*: Serahsî, yukarıda bahsedilen “*el-Mebsût*” adlı muazzam ve mufassal eserini imlâ ettirdikten sonra ona bir mukaddime olarak iki ciltlik “*Usûl*” adlı eserini 479/1086 senesi Şevval ayının son günü Özkent Kalesinde bir zâviyede imlâ ettirmeye başlamıştır. Bazı kaynaklar, onu Harzen’de hapisanede imlâ ettirdiğini kaydetmektedir.³
- c. *Şerhu's-siyeri'l-kebir (I-IV)*: İmam Muhammed eş-Şeybânî (189/805)’nin “*Siyerü'l-kebir*” adlı eserinin şerhi olan bu eseri Serahsî, Özkent’de hapiste iken 479/1086) senesi Zü'l-kâde ayının ilk günlerinde öğrencilerinde imlâ ettirmeye başlamıştır. “Şurût” bağbına gelince Serahsî, serbest bırakılmış, daha sonra Fergâne (merginan)’ye gitmiş ve eserin devamını öğrencileriyle birlikte orada Emir Hasan’ın evinde 480/1087 yılında tamamlamıştır.⁴
- d. *Şerhu ziyâdâti'z-ziyâdât (en-Nüket)*: Serahsî’nin kendi ifâdesine göre Özkent’de hâpiste iken Şeybânî’nin “*Ziyâdâtü'z-Ziyâdet*” adlı kitabında zikredilen ibâre ve işâretler üzerine imlâ ettirdiği bir şerhidir. Ebû'l-Vefâh el-Afgânî tahkikiyle ilk olarak 1378/1958 yılında Haydarabat’da basılmıştır.⁵
- e. *Şerhu muhtasarı't-Tahâvî (I-V)*: İlk Hanefî fakihlerinden Ebû Câfer et-Tahâvî (321/933)’nin “*el Muhtasar*” adlı eserinin şerhidir. Schacht’a göre Serahsî bunu hapiste iken imlâ ettirmiştir. Ebû'l-Vefâ, *Usûl Mukaddimesinde* bu eserin bir parçasını Zâhidü'l-Kevseri’nin gördüğünü kaydetmektedir. Ebû'l Vefâ’nın kendi tahkikiyle neşrettiği bu eserin mukaddimesindeki beyânına göre Serahsî’nin bu şerhi, kolay olup beş cüz halindedir.⁶
- f. *Şerhu câmiu's-sağîr*: İmâm-ı Ebû Yusuf(182/798)’un teklifi üzerine İmâm-ı Muhammed (189/805)’in te’lif ettiği *Câmiu's-Sağîr*’in şerhidir. Serahsî, geçen beş eseri gibi bunu da Özkent’de hapisdeyken imlâ

1 Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn an-asâmi'l-kütüb ve'l-finûn*, İst. 1943, II, 1580; Özel, 42.

2 Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Serahsî, *Usûl*, I, 5-6; Serahsî, *Mebsût*, I, 2; Tuğ, 44; *Serahsî Armağanı*, 53;

3 Bu konuda bkz. Serahsî, *Usûl*, I, 9; Kâtip Çelebi, I, 112; Tuğ, 49-50.

4 Serahsî *Usûl*, I, 6; Daha geniş bilgi için bkz. Taşköprüzâde, II, 186; Serkis, I, 1016; Hamidullâh, *Serahsî Armağanı*, 21.

5 Kâtip Çelebi, II, 963; el-Bağdâdî, İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 76; Serahsî, *Usûl*, I, 7; Kavakçı, 58; *Serahsî Armağanı*, 58-72; Tuğ, 50.

6 Serahsî, *Usûl*, I, 6; el-Bağdâdî, II, 76; Taşköprüzâde, II, 186.

- ettirmiştir. İst. Süleymâniye kütüphânesi Bağdatlı Vehbî'ye ait bölümde 565 no'da kayıtlı bulunmaktadır.¹
- g. *Şerhu câmiî'l-kebir*: İmam-ı Muhammed eş-Şeybânî'nin Câmiü'l-Kebîr adlı kitabının şerhidir. Ebû'l-Vefâ, Darü'l-kutübü'l-Mısriyye ve İst. kütüphanesinde bazı cüzlerinin bulunduğunu kaydetmektedir.²
- h. *Şerhu kitâbi'l-kesb*: Ebû'l-Vefâ'ya göre Serahsî'nin "Kitâbü'l-kesb" adlı bu eseri aslında Mebsut'un bir paçasıdır. Otuzuncu cüz'ün sonunda mevcuttur. Bazı âlimler daha faydalı olması için onu müstakil bir kitap haline getirmişlerdir. Medine-i Münevvere'de Ârif Hikmet kütüphânesinde bir nüshası mevcuttur.³

Serahsî'nin yukarıdaki eserlerinden başka Halvânî'nin kendisine imlâ ettirdiği ve öğrencilik yıllarında yazdığı "Sıfatu eşrâti's-saâti" ve "Makâmâtü'l-kıyâme" adlı eserleri de mevcuttur. Bu eserde kıyâmetin safhalarıyla ilgili mevşûk hadisler bulunmaktadır.⁴ Bağdâdî'nin kaydettiğine göre Serahsî, yukarıdaki şerhlere ilâveten imam-ı Ebû Yusuf'a ait "Edebü'l-Kâdî" ve Hassaf (261/874)'ın "el-Hiyelü's-şerriyye" adlı eserlerinde şerh etmiştir.⁵

5. Vefâtı

İlimler tarihine genel bir göz atacak olursak ilmi temsil eden kimselerin zaman zaman çok zor durumda kaldıklarını yine de doğruluğuna inandıkları ilmî faaliyetlerini sürdürdüklerini görürüz. Hapis hayatı çok fecî olmasına rağmen arzu ettiği ilmî faaliyetini devam ettiren ve eser veren Hanefî İslâm âlimlerinden biri, belki de ilki Serahsî'dir. O, kuvvetli ihtimâle göre siyâsî ve zamanındaki meseleler karşısında hakikatı söylemesi sebebiyle, Doğu Karahanlıların başşehri olan Özkent'de hapsedilmiş ve 15 yıl hapiste kalmıştır.⁶ Eserlerinin büyük kısmını hapiste iken yazmıştır. Mahpusluğunu, başlangıcı bir kuyu içerisinde olmasına rağmen, sızlanmadan, şikâyet etmeden ibâdetle ve öğrencilerine eser imlâ ettirerek geçiren Serahsî, 466/ 1073 yılında girdiği Özkent hapisanesinden 480/1087 yılında çıkmış, böylece onun kurtuluş ve serbestiyeti tahakkuk etmiştir. Ama bundan sonra ömrü uzun sürmemiştir. Hapisten sonra Fergane (Merganen)'ye giden Serahsî orada ancak üç yıl yaşamıştır. Tercüme kitaplarında onun ölüm târihi hicrî 483, 490, 500 yılları olarak zikredilir. Keşfü'z-zünûn sahibi ise 483/1090 tarihini kaydetmektedir.⁷

1 Kâtib Çelebi, I, 561; Bağdâdî, II, 76; Serahsî, *Usûl*, I, 7; Kavakçı, 58.

2 Serahsî, *Usûl*, I, 7; Kâtip Çelebi, I, 568; Bağdâdî, II, 76; Kavakçı, 58.

3 Serahsî, *Usûl*, I, 7; el-Bağdâdî, II, 76.

4 Bağdâdî, II, 76; Özel, 43; *İ.A.*, *Serahsî* md.

5 Bağdâdî, II, 76.

6 Hamidullâh, *Usûlü'l-fıkh'ın Târîhi*, 10; Hamidullah, *Serahsî Armağanı*, 16.

7 M. Hamidullah, *Serahsî Armağanı*, 16; *İ.A.*, *Serahsî* md. Bu konuda bkz. Kehhâle, VIII, 267; Leknevî, 158; Kâtib Çelebi, I, 112; II, 1580; Bağdâdî, II, 186; Zirikli, VI, 208; Serkîs,

B. SÜNNET VE HADİS ANLAYIŞI

1. Hadis ve Sünnet Kavramları

Konunun daha iyi anlaşılması için, “Serahsî'nin Sünnet ve Hadis Anlayışı” na geçmeden önce, “Hadis” ve “Sünnet” kelimelerinin terim anlamlarını kısaca belirtmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Hadis: Arapça “*et-tahdîs*” mastarından olan “*hadis*” sözcüğü, “*kadîm*” (eski)nin zıttı olan “*yeni*” mânâsına geldiği gibi, haber, hikâye ve rivâyet anlamlarına da gelmektedir.¹ Hadis kelimesini yeni anlamında düşünenler, bu kelimenin zıddı olan “*kadîm*”i Kur’ân-ı Kerim’e, yeni anlamındaki “*hadis*”i de Rasûlüllah’ın söz, fiil ve takrirlerine nisbet etmişlerdir.²

İslâm terminolojisinde hadis kavramı, kelimenin aslındaki haber, hikâye ve rivâyet anlamlarına istinât ettirilmiştir. Hadis istilâhında ise, söz, fiil ve takrir (onay) olarak Hz. Peygamber’e izâfe edilen herşeyin dikkatlice nakil ve yazılı şekline “hadis” denilmektedir.³ Usûlcüler nazarında hadis denilince, kavramın haber, hikâye ve rivâyet şeklindeki sözlük anlamlarını dikkate alarak sünnetin sadece sözle tespit edilmiş kısmı olarak anlaşılmalıdır.⁴ Bu durumda Rasûlüllah’ın takrirleri, şemâil ve vasıflarına ait haberler ile, sahâbe ve tâbiine ait nakiller yâni mevkûf ve mektû hadisler târif dışı kalmaktadır.⁵ Bir diğer hadis usûlü âlimleri ise çerçeveyi daha geniş tutarak mevkûf ve maktuğ hadisleri (sahâbe ve taâbiin sözlerini) de tarifi içine almaktadırlar.⁶ Fıkıh âlimleri (fakihler) de hadis kavramlarını, hadis usûlü âlimleri gibi Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirleri olarak anlamışlardır.⁷ Denilebilir ki bazı farklı görüşler hariç tutulursa hadis kelimesinin terminolojik anlamı olan hadis usûlü istilâhındaki anlamında hemen hemen bütün İslâm âlimleri müttefiklerdir.

Sünnet: “Hadis” kavramının terminolojik anlamında İslâm âlimleri ittifak ettikleri halde, “sünnet” kelimesinin İslâm terminolojisindeki anlamını hadis usûlü âlimleri, fakihler ve fıkıh usûlcüleri farklı

1, 1016.

1 İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut ts., II, 131; Âsum Efendi, *Kâmus Tercemesi*, İst. 1887, I, 646, 647.

2 es-Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tedribü'r-râvî*, Beyrut 1979, I, 42.

3 Accâc, Muhammed, *es-Sünnetü kable't-tedvîn*, Beyrût 1971, 7; Koçyiğit, Talat, *Hadis Istihlaları*, 121; Toksarı, Ali, *Delil Olma Yönünden Sünnet*, 1; Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Usûlü*, 13.

4 Accâc, 27; Koçyiğit, 121; Toksarı, 1.

5 Accâc, 28.

6 Accâc, 28; Koçkuzu, Ali Osman, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*, D.İ.B. Yay., Ankara 1988, 22-23.

7 Accâc, 27; Ahmet Nâim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I, 6.

anlamışlardır. Sözlükteki iyi veya kötü yol, davranış, âdet, kânun vb. anlamlarıyla¹ ilintili olarak hadisçilere göre sünnet, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den nakledilen her türlü söz fiil ve takrirler ile hulkî (yaratılış) ve hulkî (ahlâkî) vasıfları, peygamberlikten önceki ve sonraki sîreti (davranışları)'dır.²

Fıkıh ilminde ise sünnet kavramı farz, vâcib, mendup, mübah, haram, mekruh gibi mükellefin fiiliyle ilgili şer'î ahkâmdan biri olarak kabul edilmektedir. Bunlara göre sünnet, Rasûlullah'tan sâdir olan farz ve vâcib cinsinden olmayan herşey olarak bilinmektedir.³

Bu ifâdelerden de anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber'in her türlü söz, fiil, takrir (onay), sîret (davranış), mağâzî, şemâil ve hatta Peygamberlikten önceki ve sonraki huy ve davranışlarının tümünü içine alan hadisçinin sünnet anlayışına⁴ karşılık sünnetin fıkıh ıstılâhında "Dinde farz ve vâcibin dışında takip edilmesi gerekli yol"⁵ olarak tanımlandığı görülmektedir. Bu durum fıkıhçıların sünnete daha dar çerçevede baktıklarını göstermektedir. Nitekim Serahsî de sünneti, "dinde takip edilen yol"⁶ olarak tanıtmaktadır.

Hadis ve sünnet kavramlarıyla Hz. Peygamber'den nübüvvet öncesi ve sonrası sâdir olan her şey kastolunmakla beraber, hadis usûlcüleri daha çok hadis terimini peygamberlikten sonraya ait haberler için kullanmaktadırlar ki bu durumda sünnet hadisten daha genel demektir.⁷ Bu manayla ilgili olarak Hz. Peygamber'in peygamberlikten önceki ve sonraki sözü, fiili, takriri, sîreti ve şemâilinin tamamı sünnet kavramı içine girmektedir. Hira mağarasında gece kalıp ibâdet etmeleri de bu manada sünnettir.⁸ Bazı hadisçiler ise sünneti bir kültür ve bilgi kaynağı olarak ve hatta İslâm'da "kültür" kelimesini en ziyâde karşılayan bir tâbir olarak görmekteydiler.⁹

2. Serahsî'nin Sünnet Anlayışı

Daha evvel hayatından bahsettiğimiz Serahsî'nin bütün eserlerine Hanefî mezhebinden te'lif etmesi, özellikle eserlerinin ön sözlerinde Ebû Hanife(150/767) ve talebeleri Ebû Yusuf(182/798) ve Şeybânî (189/805)'den överek bahsetmesi, onları âyet ve hadislerde vasfedilen lider

1 İbn Manzur, XIII, 225.

2 Accâc, 19; Sibâi, Mustafa, *es-Sünnetü ve Mekânetühâ*, 47.

3 Accâc, 18.

4 Accâc, 19.

5 Aynı yer.

6 Serahsî, *Usûl*, I, 113.

7 Accâc, 27.

8 Accâc, 19.

9 Cânân, İbrahim, *Peygamberimizin Hadislerinde Kültür ve Teknik*, İst. 1984, s. 127-128.

âlimler olarak görmesi, onlara hayranlığını açıkça belirtmesi¹ O'nun Hanefiyyü'l-mezhap olduğuna delâlet etmektedir. O halde Serahsî'nin sünnet anlayışının Ebû Hanife ve diğer Hanefî âlimlerinden farklı olmadığı söylenebilir.

Serahsî'nin belittiğine göre sünnet, "dinde tâkip edilen yol"² demek olup Hanefilerde sünnet ise, "Rasûlullah (s.a.v.)'in ve ondan sonra sahâbenin takip ettikleri yoldur. Şâfi (204/819) ise sünnetten, sadece Hz. Peygamber'in yolunu ve sünnetini kasdetmektedir.³

Serahsî, sünnet teriminin sadece Rasûlullah'a hasredilemeyeceğini söylerken "*men senne sünneten haseneten felehû ecruhâ...*"⁴ hadisini delil getirir. O, selefî Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'in takip ettikleri yola da sünnet adını verdiklerini ve "beyat"ı Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'in sünneti olarak aldıklarını kaydeder. Daha sonra: "Size, benim ve benden sonraki Hülefâ-i Râşidî'nin yoluna uymak düşer, buna sımsıkı sarılın."⁵ hadisini zikrederek, "Eğer sünnet sahih ve sabit ise, hakkı ona itibâdır." hükmüne varır. Çünkü O, Rasûlullah'ı kavlen ve fiilen din yolunda kendisine tâbi olunan kimse olarak gördüğü gibi ondan sonraki sahâbeyi de böyle görmektedir.⁶

Serahsî, böyle bir itibârın mutlak mânada farz ve vâcib anlamını taşımadığını, ancak bayram namazı, ezan, kâmet, cemaatle namaz gibi dinin alâmetlerinden sayılan sünnetlerin vâcib derecesinde olduklarını belirtir. Peygamber (s.a.v.) sürekli kılmadığı halde sahabe devamlı kıldığı için, teravih namazını sahâbenin sünneti kabul eden Serahsî, bunu kılanın mendup işlemiş olduğu, terkedenin ise kınanacağı acak bu kınamanın Rasûlullah'ın devamlı yaptığı ameli terk edene yapılan kınamadan daha hafif olması gerektiği görüşündedir. O, Peygamber'in sünneti sahâbenin sünnetinden daha kuvvetlidir diyerek bu hükme varır. Bu hükmü hanefilerin görüşü olarak ve "bize göredir" diyerek serdeden Serahsî, Şâfiilerin ise sünnet denilince, yalnız Hz. Peygamber'in devam ettiği nâfileyi kasdettiklerini, sahâbenin devam ettiği nâfilenin onlara göre sünnet olmadığını, çünkü şâfiilerin sahabe kavlini hüccet saymadıkları gibi,

1 Serahsî, *Mebisüt*. I, 3; *Usûl*, I, 10.

2 Serahsî, *Usûl*, I, 113.

3 Serahsî, *Usûl*, I, 113, 114.

4 Müslim b. Haccâc, *el-Camiu's-Sahih*, Kâhire 1955, İlim, 15; Zekât, 69; Nesâi, Ahmed b. Şuâyb, *es-Sünen*, İst. 1981, Zekât, 64; ed-Dârimi, Abdullah b. Abdurrahman, *Sünen*, İst. 1981, I, 130; İbn Macâ, *Sünen*, Mukaddime, 14; Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, İst. 1982, IV, 357, 359-362.

5 Tirmizî, Ebû İisâ Muhammed, *es-Sünen*, İst. 1981, İlim, 16; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Sünne, 5; İbn Macâ, *Mukaddime*, 6; Dârimi, I, 45.

6 Serahsî, *Usûl*, I, 114.

fillerini de sünnet kbul etmediklerini ifâde eder.¹ Hanefilere göre sahabe kavlinin hüccet, davranışlarının da sünnet olduğunu ifâde eden Serahsî, Cenâb-ı Allah'ın: "*And olsun ki Allah Rsûlü'nde sizin için güzel bir örnek vardır.*"² âyetine göre sünnetin, ihyâsıyla emrolduğumuz bir yol olduğu görüşündedir.

Sünnet-vahiy ilişkisinde ise Serâhsî, vahyi metlûv ve ğayri metlûv olmak üzere ikiye ayırmış ve metlûv vahyin Kur'an-ı Kerim, gayri metlûv vahyin de sünnet olduğunu belirtmiştir.³ Serahsî, aynı konuyla ilgili bir başka değerlendirmesinde de vahyi, vahy-i zâhir ve vahy-i bâtin diye ikiye ayırır. Ona göre zahir olan vahiy de ikiye ayrılır. Birincisi, Cebrail'in Allah'tan alarak Hz. Peygamber'e getirdiği şeylerdir. O, bu tür vahyin yüce Allah'ın, "*De ki: İnananları sağlamlaştırmak ve müslümanlara yol gösterici ve müjde olmak üzere onu, Rûhu'l-Kudûs (Cebrail) Rabbından gerçek (bilgi) olarak indirdi.*"⁴ âyeti ve "*And olsun bunlara ki O, değerli bir elçinin (Cebrail'in) sözüdür.*"⁵ âyetiyle ifâde edildiğini belirtmektedir.⁶ İkincisi ise, meleğin işâret yoluyla Rasûlüllah'a açıkladığı şeylerdir. Rasûlüllah'ın, "*Ruhu'l-Kudûs, "Hiçbir canlı rızkını tamamlamadan ölmeyecektir."* diye irgâ etti. O halde rızkınızı güzelce arayınız."⁷ anlamındaki hadisi bu kısma işâret etmektedir.⁸

Serahsî'ye göre vahy-i bâtin ise hiçbir şüphe ve tereddüte düşmeden kabin herhangi bir konuda belirli bir noktada bir kanaate sahip olmasıdır. Bu kanaat, Rasûlüllah'ın kalbine Allah tarafından hakkın izhârı ile olur. Böylece bir olayın hükmü o Rasûl için açıklığa kavuşur. Yüce Allah, "*Biz sana kitabı gerçek ile indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği biçimde hüküm veresin; hainlerin savunucusu olma!*"⁹ âyetiyle bu tür vahye işâret etmektedir. Vahiy bu şekilde ikiye ayıran Serahsî, Hz. Peygamber'in her sünnetinin vahye istinât etmediğini, O'nda vahye benzeyen bir söz veya davranış biçiminin bulunduğunu, bu vahye benzeyen şeyin Rasûlüllah'ın rey ve ictihâd olduğunu ve bu durumun vahiyle sabit durumunda ve konumunda olduğunu ifâde eder.¹⁰

Özetle Serahsî'nin ifâdesine göre Hz. Peygamber, herhangi bir konuda hüküm vermek için vahyi beklerdi. Belli bir süre zarfında vahiy gelirse

1 Aynı yer.

2 Ahzâb, 33/21.

3 Serahsî, *Usûl*, II, 72.

4 Nahl, 16/102.

5 Hâka, 69/40; Tekvîr, 81/19.

6 Serahsî, *Usûl*, II, 90.

7 Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşhü'l-hafâ ve müzilü'l-ilbâs*, Beyrut 1932, I, 231.

8 Serahsî, *Usûl*, II, 90.

9 Nisâ, 4/105.

10 Serahsî, *Usûl*, II, 90-91.

onunla hükmeder, değilse Rasûlüllah kendi ictihâti ile hüküm verirdi. Hz. Peygamber'in verdiği hüküm ise kesin hüccet olurdu. O'nun hükmü vahiyle sabit menzilindeydi. Rasûlüllah verdiği hükümde isâbet edebileceği gibi hata da edebilirdi. Ancak hatada karar kılmazdı.¹

Netice olarak Serahsi'ye göre sünnet iki kısımdır:

1) Uyulması mahza hidâyet ve terki dalâlet olan sünnet ki buna "*Sünnetü'l-Hüdâ*" da denilir. Bayram namazı, ezan, kâmet, cemaatle namaz bu kısım sünnete girmektedir. Şâyet bazı insanlar bunları terk ederlerse azarlama ve kınamaya müstahak olurlar. Eğer bir belde halkı topyekün ve ısrarla terkederlerse, bunları edâ etmeleri için onlarla savaşırlar.²

2) Uyulması güzel, terki mübah olan sünnettir ki buna "*Sünnetü'z-Zevâid*" de denilir. Hz. Peygamber'in oturuşu, kalkışı, giyinişi, binişi, inişi gibi hususlarda benimsediği tarz ve davranışlarından bize intikâl eden rivâyetlerdir. Bu kısım sünnet, Rasûlüllah'ın bize te'dip(âdab ve usul) için bıraktığı sünnettir. Bunların terkinde herhangi bir cezâî müeyyide bulunmamaktadır.³ Ayrıca Hz. Peygamber'in ibâdetlerdeki sünneti de tâbî olunacak sünnetlerden olup bu sünnetlerden bir kısmı var ki terki mekruhtur. Bu tür sünnetlerden bazılarını terk eden günahkâr olurken, bazılarını terkeden günahkâr olmamakta, ama bu tür sünnete uyarsa güzel bir iş yapmış olmaktadır.⁴

3. Serahsi'nin Haber Anlayışı ve Hadislerle Ameli

Serahsi'nin hadislerle amel anlayışına geçmeden önce, O'nun hadis anlayışına bir göz atmak uygun olur kanaatindeyiz. Hadisin senedi dikkate alınarak haberler, ilk zamanlarda mütevâtir olan ve mütevâtir olmayan, diğer bir ifâdeyle mütevâtir ve âhad haberler şeklinde iki kısımdır. Daha sonraki asırlarda, mütevâtirle-âhad haberler arasında meşhur haberlerinde yer aldığını belirten Serahsi, mütevâtir olmadığı halde bize göre müteber olan haber diyerek haberleri üç kısma ayırmaktadır: 1-Mütevâtir Haber, 2-Meşhûr Haber, 3-Rahat Haber. Ona göre meşhur haber derece itibâriyle mütevâtir haberin dūnunda (gerisinde), âhad haberin fevkında (ilerisinde)dir. Hanefî üleması da mütevâtirle âhad haberler arasında meşhur haberlerin yer aldığını belirterek böyle üçlü bir taksime gitmektedirler.⁵

a. *Mütevâtir Haber*: Hz. Peygamber'den bize şüphesiz bir ittisalle, onu görüp işitenin aldığı şekilde aynen ulaşan haberlerdir. Tevâtürün belirlenmesi, onu mikteri sayılamayacak kadar bir çokluğun adâletleri ve

1 Serahsi, *Usûl*, II, 92-96.

2 Serahsi, *Usûl*, I, 114.

3 Serahsi, *Usûl*, I, 114.

4 Serahsi, *Usûl*, I, 115.

5 Serahsi, *Usûl*, I, 291-292; bkz. Koçkuzu, 53.

ayrı ayrı yerlerden olmaları sebebiyle yalanda ittifakları imkânsız ve her dönemde bu özelliği taşıyan toplulukların rivâyet etmiş olmasıdır. Böylece bu haberin başlangıcı, sonu, ortası ve uçları arasında bir fark yoktur. Kur'ân-ı Kerim'in nakli, beş vakit namaz, rekâtlarının sayıları, zekât miktarları, diyet meselesi ve miktarları gibi haberler mütevâtir haberin bazı örnekleridir.¹ Mütevâtir haber gözle görülen gibi ilm-i yâkîn'i (kesin ilmi) ve ilmî zarûriyi gerektirir. Bu sebepten tevâtür yoluyla gelen bir haberi inkâr eden kimse, gözüyle gördüğü şeyi inkâr eden kimse gibidir. Böyle bir kimse dinini, dünyasını, anasını, babasını gördüğü halde tanımayan sefih bir kimse durumundadır.²

Hanefilere göre mütevâtir haberlerin verdiği bilgi, o şeyi görmüş ve elle tutmuşçasına (ke's-sâbiti bi'l-Muâyene) bir ilim olup ilm-i zarûriyi gerektirir. Şâfilere göre ise tevâtür, ilm-i yakın ifâde eder fakat bu ilm-i zarûrî değil, ilm-i iktisâbîdir. Yani müktesep bir ilimdir. Birtakım zihni faaliyetler sonu meydana gelmektedir. Meselâ mucizeleri öğrendiğimizde, nübüvveti bilmemiz böyledir. Bu, ilm-i yakındır fakat zarûrî değil kesbîdir. Çünkü Zarûrî ilimde ihtilâf vâkî olmaz. Halbuki mucizeler hususunda ihtilâf bulunmaktadır. Böyle bir görüşü fâsîd gören Serahşî ise, tevâtürün muktesep bir ilim olduğu anlayışına karşı: "Eğer bu ilim kesbi olsaydı, birtakım zihin çalışmalarını gerektirseydi, sadece onu elde edenlere mahsus olurdu. Ve o zaman pek az kimse bu ilmi elde edebilirdi. Bu zihinsel faaliyeti yaşamayanlar da ve çocuklarda tevâtürün vereceği ilim hâsıl olmazdı. Halbuki bu bilgi meydana gelince onun giderilmesi de mümkün olmamakta ve görüyoruz ki bu ilim, sadece onu iktisab edenlere mahsus değildir. Duyan insanda zorunlu olarak mağlumat sahibi olma gerçekleşmektedir. Meselâ her birimiz, küçüklüğümüzde anne ve babamızı, buluştan sonra da bildiğimiz gibi haberle biliyorduk. Eğer bunu iktisab yoluyla bilseydik, bu iktisabı terk ettikten sonra bu konuda ilmimiz olmaması gerekirdi." diyerek mütevâtir haberin sâbit ve ilm-i zarûrî olarak değerlendirir.³

Bazılarına göre mütevâtir haber, ilm-i yakîn değil tatmin ve iknâ edici ilim (ilm-i tuma'nine) ifâde etmektedir. Yani böyle bir ilimde yalan ve galat ihtimâli vardır. Ancak doğruluğu galip olup tatmin edicidir. Bu görüş sahipleri mütevâtir haberi, âhat haberlerin toplamından ibâret sanmakta ve insanların yalan üzerinde ittifak edebileceği görüşündedirler. Meselâ Hıristiyan ve Yâhûdîler Hz. İsa'nın katli ve çarımğa gerilmesi üzerinde ittifak etmişlerdir. Bu, onlar arasında tevâtüren rivâyet edilmiştir. Halbuki bu olay yalandı. Mecûsiler de Zerdüş'tün mucizelerini ittifakla

1 Serahşî, *Usûl*, I, 282.

2 Serahşî, *Usûl*, I, 283.

3 Serahşî, *Usûl*, I, 291.

nakletmişlerdir. Halbuki bunun da aslı yoktu.¹

Serahsî, bir haberin yalan ihtimâlinin onun tevâtürünü ortadan kaldırmayacağını bununla beraber ilm-i yakîn de ifâde etmeyeceğini ancak doğruluğu gâlib olan ilm-i tuma'nine (yatıştırıcı ve iknâ edici ilim) olabileceği kanaatindedir. Serahsî'ye ve Hanefilere göre, ilm-i zarûrî ifâde ettiği için mütevâtir haberi inkâr eden tekfir olunur ve böyle bir haberin neshi ancak dengi olan mütevâtir bir haberle mümkün olur.²

b. Meşhur Haber: Başlangıçta tevâtür derecesine ulaşmayacak şekilde birkaç (ikiden çok) sahabenin Peygamberimizden naklettiği, sahabe ve daha sonraki dönemlerde tevâtür derecesine ulaşan haberlerdir. "Haber-i müstefiz" de denilir.³

Hanefilere has olduğu belirtilen meşhur haber ve meşhur hadis terimi, sahabe tabakasında "âhad" olarak rivâyet edilip, tâbiün ve tebeü't-tâbiin tabakalarında tevâtür derecesine ulaşan haberlerdir. Dolayısıyla meşhur hadis asıl itibâriyle âhad fer olarak mütevâtirdir.⁴ Meşhur hadisi Hz. Peygamber'den nakledenlerin yalan üzere ittifak edebilecekleri ihtimâli var olmasına rağmen hanefi ülemâsı onun kabul edip, onunla amel ederler. Hanefilere göre haberin ikince nev'idir. Mütevâtir derecesinde olmadığı halde, derece bakımından haber-i âhedtan üstündür. Mest üzerine meshetmeyi haber veren hadis,⁵ bir müddet mübah sayılmasından sonra mut'a ikâhının haram kılındığını bildiren hadis,⁶ bir kadının teyzesi ve halası ile birlikte aynı erkeğin nikâhı altında birleşmeyeceğini belirten hadis⁷ ve altı çeşit malın ribâ malları oluşu ve bunların alış-verişlerindeki fazlalığın haramlığını bildiren hadisler⁸ Serahsî'nin meşhur habere verdiği örneklerdir.

Meşhur haberin hükmü konusunda da münâkaşalar vardır. Cessâs (370/981), meşhur hadisi mütevâtirin kısımlarından saydığı halde,⁹ Ebû Bekr er-Râzî (370/980) ile hanefilerden bir topluluğa göre, meşhur haber, ilm-i yakîn ifâde ederse de bu yakın nazârîdir, yani istitlâl ile meydana gelmektedir. İsâ b. Ebân (221/836)'a göre ise meşhur haberde ilm-i yakîn ifâde eden bir vasıf mevcut değildir. O'na göre meşhur haber, ilm-i tuma'nine (ikna edici ilim) ifâde etmektedir. Bu durumda meşhur haber, haber-i vâhidin üstünde haber-i mütevâtirin dümündadır (altındadır). İlm-i

1 Serahsî, *Usûl*, I, 84.

2 Aynı yer.

3 Serahsî, *Usûl*, I, 292; bkz. Suyûtî, *Tedrib*, II, 173; Accâc, 302.

4 Serahsî, *Usûl*, I, 292.

5 Buhârî, Muhammed b. İsmâil el-Cûfî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, İst. 1981, Vudû, 35; Salât, 7.

6 Buhârî, Hacc, 34; Nikâh, 31; Müslim, Nikâh, 25-30.

7 Buhârî, Nikâh, 27; Müslim, Nikâh, 37.

8 Müslim, Mûsâkât, 81-83.

9 Serahsî, *Usûl*, I, 292.

yakîn ifâde eden bir haberi inkâr eden tekfir olunur. Halbuki meşhur haberi inkâr eden böyle değildir. Yani inkâr eden tekfir olunmamaktadır. Çünkü o, aslı ve başlangıcı itibariyle âhattır. Ancak ikinci ve üçüncü tabakalarda tevâtür derecesine ulaşmıştır. Esas itibariyle âhad olduğu için âdeten yalan olabilme şüphesini üzerinde taşımaktadır.¹

Hanefilere göre meşhur haberle Kur'ân'a ziyâde yapmak câizdir. Çünkü kitaba yapılan ziyâde nesihtir. İlm-i yakîn ifâde eden bir haberin neshi ancak yine ilm-i yakîn ifâde eden bir haber ile olabilmektedir. Meşhur haberle Allah'ın kitabına ziyâde yapma durumu, mütevâtir haber kadar olmasa bile, meşhur haberin âhad haberin üstünde olduğunu göstermektedir.² Tatmini ilim ifâde eden meşhur haberin, ilm-i yakîn (kesin ilim) ifâde eden mütevâtir haber gibi kitâba ziyâde gelerek onu neshetmesi konusunda Serahsî şöyle der: "Ülemânın meşhur hadisi kabul edip onunla amel etmeleri, şeran zorunlu bir delildir. Çünkü usulde ikinci ve üçüncü tabakaların yani tâbiûn ve tebeû't-tâbiinin icmâi, şer'î bir delil olarak kabul edilmiştir. Bununla beraber, meşhur hadiste başlangıcı itibariyle şüphe bulunduğundan inkâr eden tekfir olunmaz."³

c. Âhad Haber (Haber-i vâhid): Haber-i âhad, meşhur ve mütevâtir haberlerin niteliklerine sahip olmayan, Hz. Peygamber'den bir, iki veya daha çok kişinin rivâyet ettiği hadislerdir. Derecesi mütevâtir ve meşhur haberin gerisindedir.⁴ Haber-i vâhidin ilm-i yakîn ifâde edip etmediği konusunda İslâm âlimleri arasında ihtilâf vardır. Hanefilere göre haber-i vâhid, haber nevinin üçüncüsü olup ilm-i yakîn ifâde etmediği, zan ifâde ettiği halde dinle ameli gerektirmektedir.⁵

Haber-i Vâhidlerin akâidle alâkalı konularda delil olamayacağını ileri sürenlerin başında da Serahsî gelmektedir. Ona göre haber-i vâhidler dîni konularda hüccet olmakla birlikte yâkini bilgi isbâtını vermemektedir.⁶ Serahsî, ayrıca Allah'ın sıfatları, tevhid, peygamberliğin isbatı gibi konuların kat'î ilmi gerektirdiğini, dolayısıyla ancak şek ve şüphe olmayan yollarla bilineceğini ifâde etmiştir.⁷

Haber-i Vâhidle ilm-i yakîn vâki olmaz, ilmi gerektirmeyen şeyin ameli de gerektirmeyeceği ve amelin ancak kesin ilimle olacağı görüşünde olanlar "*Bilmediğin şeyin ardına düşme*"⁸ ayeti delil getirmişler, bu itibarla

1 Aynı yer.

2 Serahsî, *Usûl*, I, 293; Accâc, 302.

3 Aynı yerler.

4 Serahsî, *Usûl*, I, 321; Accâc, 302.

5 Aynı yerler.

6 Serahsî, *Usûl*, I, 321.

7 Serahsî, *Usûl*, I, 322.

8 İsrâ, 17/36.

âhad haberin kesin ilmi gerektirmediğine, dolayısıyla onunla dinde amelin câiz olmadığına kâil olmuşlardır. Ayrıca "Allah'a hakdan (doğrudan) başkasını söylemeyiniz"¹ ve "Zan(kuruntu) ise şüphesiz haktan birşeyi ifâde etmez."² âyetlerini kendilerine delil edinmişlerdir.

Haber-i âhadın râvi açısından galat ihtimâli taşıdığı için ilm-i yakîn ifâde etmeyeceğini belirten Serahsî, râvi hakkında beslenen hüsnü zan, râvinin adalet ve doğruluğunun ortaya çıkmasıyla ve doğruluk yönünden tercihi sebebiyle ameli gerektirdiğini belirtmiştir. Serahsî'ye göre âhad haberi inkâr eden tekfir olunamaz, ancak onunla amel gerekli olduğu için inkâr eden delâlete düşer. Şâyet âhad haberle amelin vâcipliğini kabul ediyor da onu te'vil ediyorsa bu takdirde delâlete de düşmemektedir. Serahsî, haber-i âhadla amel edenin itaatkar, te'vil etmeksizin terk edenin ise âsi olduğu kanaatindedir. Onu bu hükme götüren sebep, nassa yapılan ziyâdenin nesh olduğu, nasla sabit olan bir hükmün ise haber-i âhadla neshedilemeyeceği hükmüdür. Bu sebepten Serahsî, haber-i vâhidin nassa ziyâdeliğini kabul etmemekte, onun ilm-i yakîn ifâde etmediğine inanmakta ve onunla ameli vâcib görmekte beraber, münkirini tekfir etmemektedir.³

Hanefiler, Kur'ân'a muhâlif olan âhad haberleri mânevî inkıtâ gerekçesiyle reddetmişlerdir. Bu konuda onların zikrettiği delil ise: "Allah'ın kitabında olmayan her şart bâtıldır ve Allah'ın kitabı daha haklıdır."⁴ hadisidir. Serahsî'ye göre hadisteki şarttan maksat, Allah'ın kitabına muhâlif olan her şarttır; yoksa şartın kendisinin Kur'ân-ı Kerim'de bulunması değildir. Çünkü delil olan bu hadisin kendisi de Kur'an-ı kerim'de yer almamaktadır. Bu sebepten Allah'ın kitabına muhâlif olan her hadis mevduttur. Serahsî, bu görüşünü açıkladıktan sonra, "Bizler böylece bu hadisten (Allah'ın kitabında olmayan her şey bâtıldır hadisinden) murad edilen şeyin Allah'ın kitabına aykırı olan şeyler olduğunu anlamış bulunuyoruz. Bu da bizi Allah'ın kitabına aykırı olan her hadisin reddi neticesine götürür." demektedir.⁵ Nitekim Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Benden nakledilen hadisleri, Allah'ın kitabına arz edip karşılaştırın, O'na uygun ise ben söylemişimdir, aykırı ise ben söylememişimdir."⁶ Çünkü kitap kesindir ama haber-i âhadın Rasûlüllah'a ittisâlinde şüphe vardır, kesin alımsız, şüpheli olan terkedilir.⁷ Hanefilerin bu durumu bize hadislerin Kur'ân-ı Kerim'e arzına müsbet baktıklarını da göstermektedir.

1 Mâide, 5/171.

2 Yûnûs, 10/36; Necm, 53/28.

3 Serahsî, *Usûl*, I, 112.

4 Buhârî, Mekâtîp, 3, 4; Şurût, 17; Buyû, 67; Nesâî, Talâk, 31; İbn Hanbel, IV, 183.

5 Serahsî, *Usûl*, I, 364-365.

6 ed-Dârekutnî, Ali b. Ömer, *Sünen*, Beyrut 1993, IV, 209.

7 Serahsî, *Usûl*, I, 321.

Serahsî, bazı bid'at ve hevâların aslının haber-i âhadların kitap ve meşhur sünnete arz edilmemesinden kaynaklandığını ileri sürerek bu konuda şunları söyler: “İnsanlar, Rasûlüllah'a ulaştığı şüpheli ve ilm-i yakîni vermemesine rağmen, âhad haberleri asıl yapıp kitap ve sünneti bunlara göre te'vil ediyorlar. Böylece onlar tâbi olanı matbu duruma getiriyorlar, esas olanı güvenilmez hale sokarak hevâ ve bid'ata düşmüş oluyorlar.”¹

Haber-i vâhidin ilm-i yakîn ifâde etmediğine inanan Serahsî, nassa ziyâdeliğini de kabul etmemektedir.² Hadislerin çok azı müstesnâ âhad yoluyla nakledildiğinden, Hanefilere göre bu tür haberler ilâve bir hüküm getirmişse mensuktur. Hanefiler bu anlatılanları “Nassa ziyâde nesihdir” şeklinde ilkelendirmişlerdir. Konuyla ilgili olarak Serahsî, bu konuyla ilgili Hanefî mezhebinin delillerini sıraladıktan ve akli değerlendirmeleri belirttikten sonra, haber-i vâhidin nassa (âyete) nasıl fazlalık oluşturduğuna şu örneği vermektedir: “Nassa ziyâde bize göre şeklen beyân, mânevî olarak nesihdir. Bu ziyâde ister sebeple, isterse hükümle alâkalı olsun fark etmez.”³ Bu sebeple Hanefiler, “Zinâ eden kadın ve erkeğin her birine yüzer değnek vurun...”⁴ şeklindeki âyete, “Bekar ile bekar zina ederse yüz celde ile bir yıl sürgün. Evli de evli ile zina ederse yüz celde ve recm”⁵ hadisiyle “sürgün” cezası ziyâde yapıldığında, yalnız celdenin had cezası olamaz, çünkü bu durumda celde, haddin tamamı değil bir kısmı olması sebebiyle kısmî had, had sayılmaz. Nasıl ki sebebin bir kısmı, sebeple sâbit olan hükmü gerektirmiyorsa, bu da böyledir ve bu ciheden burada bir nesih vardır.⁶ Hanefiler, celdeleme âyetinde “sürgün” cezâsı söz konusu olmadığından, hadisle âyete ziyâde yapıldığı gerekçesiyle zinâ edene sürgün cezâsının verilemeyeceğini de ileri sürmüşlerdir.⁷

Serahsî'ye ve Hanefilere göre, umûmî belvâda, yani umûmi olarak ihtiyaç duyulan hallerde vârid olan haber-i vâhid kabul edilmemektedir. Onlara göre umûmî belvâda vârid olan onaylarda, hadisle amel edilebilmesi için onun meşhur veya mütevâtir olması gerekir. Diğer bir ifâdeyle umûmî belvâda meydana gelen olaylar hakkındaki âhad haberlerin Hz. Peygamber'e nisbeti sahih değildir. Eğer sahih olsaydı, böyle bir olay sadece belirli kişiler tarafından değil çok sayıda insan tarafından duyulması ve bilinmesi gerekir. Herkes tarafından bilinen veya duyulan haber ise artık âhad olmaktan çıkarak meşhur mertebesine ulaşma durumundadır. Bu konuyu Serahsî,

1 Serahsî, *Usûl*, I, 367.

2 Serahsî, *Usûl*, I, 112.

3 Serahsî, *Usûl*, II, 82.

4 Nûr, 24/2.

5 Müslim, Hüdûd, 12, 13; Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, İst. 1981, Hüdûd, 23; Tirmizî, Hüdûd, 8.

6 Serahsî, *Usûl*, II, 83.

7 Aynı yer.

şöyle açıklar: “Çünkü şeriatın sahibi olan Peygamber, insanlara ihtiyaç duydukları konuları açıklamakla görevlidir. Hz. Peygamber, sahâbilerle ihtiyaç duydukları şeyleri kendilerinden sonrakilere de nakletmelerini emretmiştir. Hele olay umûmî belvâ ile alâkalı olursa, şeriatın sahibinin onu herkese açıklaması ve öğretmesi, onların da kendilerinden sonra gelenlere bunları nakletmesi zorunlu olur. Şâyet onlardan nakledilen şey, şöhet bulmamışsa sehiv eseri veya mensuh olduğunu anlarız.”¹ Nitekim Serahsî, “Zekere dokunmanın abdesti gerektireceği”² hadisini tek olarak rivâyet eden Bûsre binti Safvân’ın bu rivâyetini, umûmî ilgilendiren bir konuyu tek olarak rivâyet ettiği için sahih kabul etmemektedir.³

Kısaca Hanefî fıkahâsına göre haber-i âhad, kesin ilim ifâde etmemekle birlikte amel icâb ettirmekte, ancak bu vucûbiyyet ise Kur’ân ve mütevâtir haberin vucûbiyyeti gibi kesin olmadığından, haber-i âhadla sabit olan bir hükme vâcip denilmekte fakat farzdan daha aşağı mütâlaa edilmektedir.

d. Serahsî ve Zayıf Hadislerle Amel: Serahsî’nin zayıf hadislerle amelîne geçmeden önce, kabul ve red yönünden hadislerin üçe ayrıldığını ve bunların kısaca târiflerini vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Muhaddisler kabul ve red yönünden hadisleri sahih, hasen ve zayıf diye üçe ayırmışlardır:⁴

1-SahiH Hadis: Adâlet ve zabt sahibi kişilerin, Hz. Peygamber’e kadar uzanan muttasıl bir senetle rivâyet ettikleri, şaz ve illetten âri hadislerdir.⁵

2-Hasen Hadis: Adâlet şartını haiz olmakla beraber, zabt yönünden sahih hadis râvilerinin derecesine ulaşamayan kimselerin muktasıl bir senetle rivâyet ettikleri, şaz ve illetten âri hadislerdir.⁶

3-Zayıf Hadis: Sahih ve Hasen hadisin özelliklerinden hiç birisini veya bazısını ihtivâ etmeyen, makbul hadis vasıflarını taşımayan hadislerdir.⁷

Görüldüğü gibi sahih hadislerde bulunan râvînin adâleti, zabtı, senedin ittisâli, şaz ve illetten âri olmak gibi şartlardan birinin veya birkaçının olmaması halinde hadis zayıftır. Bu özelliklerden birinin veya birkaçının yok olmasıyla zayıf hadisler içerisinde muhtelif dereceler ortaya çıkmaktadır. Bu özelliklerin yokluğu sebebiyle ortaya çıkan zayıf hadis çeşitlerinin sayıları 42 ile 129 arasında değişmektedir. Bunlardan onbeş tanesi usûl kitaplarında husûsî bir isim almış ve şöhet kazanmıştır. Gerek

1 Serahsî, *Usûl*, I, 368.

2 Tirmizî, *Tahâre*, 61, 62; Ebû Dâvûd, *Tahâre*, 69.

3 Serahsî, *Usûl*, I, 368.

4 Suyûtî, I, 62; Accâc, 303.

5 Suyûtî, I, 63; Accâc, 304.

6 Suyûtî, I, 153, 158; Accâc, 331.

7 Suyûtî, I, 179; Accâc, 337.

isnatta iktisâlin bozulması ve gerekse adâlet ve zabt şartlarının yök olması sebebiyle meydana gelen bu hadis çeşitleri, hadis ilmi bakımından önemi arz etmektedir.¹ İşte bu tür zayıf hadis çeşitlerinden biri ve en meşuru mürsel hadislerdir. Genel olarak konunun anlaşılmasında yeterli olacağı ümidi ve zayıf hadislerin herbirini ayrı ayrı incelemenin konuyu uzatacağı endişesiyle şimdilik mürsel hadislerle değinmekle yetineceğiz.

Mürsel Hadis: İster küçük ister büyük yaşta olsun tâbiinin söz, fil ve takrir olarak Rasûlüllah(s.a.v.)'dan sahabeyi zikretmeden naklettiği hadistir.² Hadisçilerin istilâhında nürsel, tâbiinin "Kâle Rasûlüllah" diyerek rivâyet ettiği hadistir.³ Bu durumda mürsel hadiste bütün senet muttasal olup, sadece Sahâbe'nin ismi atlanmaktadır.

Şekli inktain(kopukluğu) kendisinde bulunduğu mürsel haberlerden sahabenin mürseli üzerindeki ihtilaf, sahâbenin toptan udûl(adaletli) sayılıp sayılmaması meselesinden kaynaklanmaktadır.Mürselin bu nevinin hüccet olduğunda ülemâ arasınad bir ihtilâf yoktur.Çünkü onlara göre sahabenin hepsi din noktasında udûl ve vekildirler.⁴Onlar Rasûlüllah'la beraber olmuşlar, rivâyet ettikleri haberi Rasûlüllah'dan ve arkadaşlarından işitmişlerdir. Dolayısıyla onlar vekildirler, bu sebeple sahabenin mürseli üzerinde bir ihtilaf olmamaktadır. Buna Berâ b. Azib (72/691) şu sözüyle işâret etmiştir: "Size haber verdiğiniz her şeyi Rasûlüllah'dan işitmiş değiliz. İşittiğimizi kendi aramızda birbirimize naklederdik fakat asla yalan söylemezdik."⁵

Hanefî âlimlerinden Serahsî, nürsel haberle ilgili görüşünü şöyle açıklamaktadır: "Haber-i vâhidin hüccet olduğuna kitap ve sünnetten delâlet eden her şey, mürsel haberlerin hüccet olduğuna da delâlet eder. Çünkü sahâbe ve daha sonrakilerden birçok mürsel ortaya çıkmıştır ki bunu ancak muannitler inkâr edebilir." der ve daha sonra, mürsel haberin hüccet olması konusunda sahâbe ve tâbiinden birçok örnekler verir.⁶

Serahsî'ye göre Hanefîlerde [^]mürsel dört kısımda ele alınmaktadır:1-Sahabenin nürseli 2-İkinci neslin yani taabinin/nürseli 3-Her asırdaki âdil kimselerin/nürseli4-Bir yönden nürsel, diğer yönden muttasıl olan haberler⁷ Sahabe'nin nürseli icmâen makbuldür. İkinci ve üçüncü asrın nürsellersi ise

1 Koçyiğit, Talat, *Hadis Usûlü*, A.Ü. İlahiyat Fak. Yay., Ankara 1975, s. 98.

2 Suyûtî, I, 195; Accâc, 337; bkz. Polat, Selahaddin, *Mürsel Haberler ve Delil Olma Yönünden Değerleri*, T.D.V. Yay., Ankara 1985, s. 51.

3 Neysebûğrî, *Mârifetü Ulûmi'l-Hadis*, 25.

4 Serahsî, *Usûl*, I, 359; Polat, 92.

5 Serahsî, *Usûl*, I, 359.

6 Serahsî, *Usûl*, I, 360, 361.

7 Ünal, İ. Hakkı, *Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, Ankara 1994, s. 174 adlı eserinden naklen; bkz. el-Pezdevî, Ali b. Muhammed, *Usûl*, İst. 1980, III/ 2.

hanefilerce hüccet sayılmasına rağmen İslâm âlimleri bu konuda ihtilaf etmişlerdir.¹ İmam-ı Şâfi ise böyle irsalli bir haberi bir âyet, meşhul bir sünnet veya selefin ameli ile te'yîd edilmedikçe veya başka bir yönden ittisâli sabit olmadıkça kabul etmez. Aynı zamanda Şâfi başka senetlerini bulduğunda Sâd b. Müseyyeb(94/712)'in mursellerini kabul etmektedir. Hanefî fakihlerinden Ebû'l-Hasan el-Kerhî(340/951) ise âdil olmak şartıyla her asırdaki râvinin irsalini kabul etmektedir. Çünkü ona göre, ilk üç asrın irsâlinin kabul gerekçesi olan adâlet ve zaft vasıfları her devirde geçerli bir illettir, dolayısıyla müsnet rivâyeti kabul edilenin mürsel rivâyeti de kabul edilir. İsâ b. Eban(220/835) ise, üç neslin dışındaki mürsel râvilerinin ilim ehli kimseler olmasını şart koşturmaktadır. Ona göre insanlar içinde ilmiyle meşhur olmuş kimselerin rivâyeti ister mürsel ister müsnet olsun kabul olunur.² Serahsî, İsâ b. Eban'ın bu sözüyle İmam-ı Muhammed gibi ilmiyle şöhrete ulaşmış kimseleri kastettiğini rivâyetle meşhur olan kimselerni müsnetinin ise şöhrete ulaşan âlime arz edildikten sonra hüccet olabileceğini belirtmektedir.

Serahsî tarafından bu konudaki görüşlerin en sağlamı olarak değerlendirilen Cessâs (370/981)'ın bu konudaki görüşü ise şöyledir: "Râvi, adil ve güvenilir olmayan kimselerden rivâyetiyle tanınmış biri olmadıkça, ilk üç asrın nurseli hüccettir. Ondaki sonrakilerin mürseli ise, ancak âdil ve sikâ kimselerin dışındakilerden rivâyet etmemekle meşhur olmuş kimselerin mürseli kabul edilir. Çünkü Peygamber (s.a.v.), ilk üç asrın doğruluğu ondan sonrakilerin ise yalancılığı üzerinde şehâdetinde bulunmuştur. Bu görüşüne misal olarak da Urve b. Zübeyr (99/717)'in, Ömer b. Abdulaziz (101/719)'e rivâyet ettiği "Kim bir arzı ihyâ ederse, o arz ona aittir"³ hadisini gösterir.

Hadis rivâyetlerinin bir çoğunun mürsel olması ve özellikle Hanefî mezhebinde yaygın olarak kullanılması sebebiyle meşhur haberler gibi değerlendirilmesi, hatta zaman zaman müsnet haberden üstün tutulması neticesinde, meşhur haberle nesh câiz olduğu gibi mürsel haberle de neshin câiz olması gerekir şeklindeki bir îtiraza Serahsî: "Bu câiz değildir. Çünkü mürselin kuvveti bir nevî ictihatla sabit gibidir. Bu yüzden onun kuvveti kıyasla sabit olmuş hükmün kuvvetine benzer, bununla da nesh câiz olmaz." diyerek karşılık verir.⁴

Daha evvel de belirtildiği üzere zayıf hadis, hadisçilere göre, sahih ve hasen hadisin şartlarını taşımayan hadis olarak bilinmektedir. Diğer bir ifâdeyle zayıf hadis, sahih hadisteki şartların bir veya birkaçına sahip

1 Serahsî, *Usûl*, 360, 361.

2 Serahsî, *Usûl*, I, 363.

3 Buhârî, *Müzâraa*, 15.

4 Serahsî, *Usûl*, I, 361.

olmayan rivâyet demektir.¹ Bu durumda zayıf hadis, isnâdında kopukluk olan nürsel, müdan, munkatı gibi hadis türlerinin tamamına ait bir isimlendirme durumundadır.

Çalışmamız neticesinde, eserlerinde görüldüğü gibi Serahsî'nin insanı hayrete düşürecek kadar hafıza ve gayrete sâhip olduğunu, hocası Halvânî'ye halef olarak onikibin hadis ezberlemiş ve eserlerinin çoğunu imkânsızlıklar içerisinde hapishanede yazan müstesnâ zekâ ve gayret sahibi olduğunu, diğer bütün görüşler ve mezhepler hakkında taassubtan uzak, tarafsız ve objektif bir biçimde tahlil ve tenkit yapan ehl-i sünnet âlimlerinden olarak, meseleleri ele alış felsefi mahiyette olup zamanındaki siyâsi kararların arka planlarına nüfûz eden anlayış kudretine sahip, şahısları değil fikirleri tenkit eden ve yanlış bulduğu konularda kendi imamlarını bile tenkit edebilen belki Hanefî mezhebinden meseleleri böyle ele alanların ilki durumunda olduğunu gördük.

Hadis ilmindeki yeri itibâriyle Serahsî'yi, sünnet terimini sadece Rasûlüllah'a hasretmeyen, seleften Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'in tâkip ettiği yolun da birer sünnet olduğu kanaatini taşıyan, sahâbe kavillerini hüccet kabul edip haber-i mütevâtiri ilm-i zarûrî olarak gören, meşhur haberi amelde zorunlu bir delil ve iknâ edici bir ilim olarak hadis istilâhına kazandıran, haber-i âhad konusunda râvilerinin yanılması ihtimâli yüzünden kesin ilim ifâde etmediğini ve fakat hüsnü zan ve râvînin doğruluğunun ispâtı neticesinde amel edilmesi gerektiğine inanan, haber-i vâhidin hüccet olduğuna kitap ve sünnetten delâlet eden herşeyin mürsel haberlerin de hüccet olduğuna delâlet edeceği görüşünde olan bir kimse olarak tanıdık.

Gördük ki Şemsü'l-eimme (imamların güneşi) Serahsî, İslâm hukuku alanında olduğu gibi, hadis alanında da söz sahibi olup, bu iki ilim arasını uzlaştıran büyük bir Hanefî fıkıh âlimidir.

NOT: Aynı konunun devamı olarak "Serahsî'nin Hadislerde Nesh Anlayışı, İhtilâfü'l-Hadis Anlayışı ve Râvî ve Rivâyetle İlgili Meseleleri" değerlendirmesi gelecek sayıda ele alınacaktır.